

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Художня деталь в оповіданні Бориса Артемова *Жіночий день*

Анна Горнятко-Шумилович

Університет ім. Адама Міцкевича в Познані, Познань – Польща
anna.horniatko-szumilowicz@amu.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0003-1625-6193>

Szczegół artystyczny w opowiadaniu Borysa Artemowa *Dzień kobiet*

Anna Horniatko-Szumilowicz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań – Polska

STRESZCZENIE. Pełnoskalowa wojna w Ukrainie spowodowała, iż w znacznym stopniu zwiększyła się skala twórczości literackiej, w tym krótkich form prozatorskich, m.in. opowiadań i nowel, które jednak jeszcze do niedawna nie były przedmiotem szerokich badań literaturoznawczych. Wśród propozycji ukraińskiej krótkiej prozy wojennej na uwagę zasługuje nagrodzone opowiadanie *Dzień kobiet* (2022) Borysa Artemowa – niezwykle interesującego pisarza rodem z Zaporozża, który dotąd również nie był znany szerokim kręgom czytelnictwem. Stąd aktualność badań podjętych w niniejszym artykule. We wskazanym utworze zaporoski prozaik postawił sobie za cel ukazanie okropieństwa rosyjskiej agresji w Ukrainie na przykładzie śmierci jednej z mariupolskich rodzin na skutek bombardowania. Pisarz zastosował poetykę szczegółu, wplatając niejednokrotnie w tkankę narracyjną utworu obrazy przedmiotów: *okularów, dziecięcego plecaczka, zegara, tomiku wierszy, składanego krzeselka turystycznego*. Celem artykułu było nie tylko zaakcentowanie aktywnego zwrotu pisarzy ukraińskich ku gatunkowi krótkiej prozy wojennej czy zwięzła charakterystyka teorii szczegółu w utworze literackim, ale przede wszystkim potwierdzenie, iż to dzięki temu zabiegowi literackiemu konkretne przedmioty uzyskały wymiar ogólny, otrzymując znaczenie symboliczne. W rezultacie przeanalizowane szczegóły posłużyły maksymalnej ekspresywizacji przestrzeni tekstowych opowiadania i psychologicznemu oddziaływaniu na odbiorcę. *Dzień kobiet* Borysa Artemowa okazał się zatem jednym z najsilniejszych przykładów najnowszej krótkiej prozy o wojnie w Ukrainie. W artykule zastosowano metody: historycznoliteracką, biograficzną, badań teoretycznych oraz analityczną.

Słowa kluczowe: szczegół artystyczny, opowiadanie, ukraińska krótka proza wojenna, przedmiot, pisarz, pełnoskalowa agresja Rosji w Ukrainie

Artistic detail in Boris Artemov's short story *Women's day*

Anna Horniatko-Szumiłowicz

Adam Mickiewicz University, Poznań – Poland

ABSTRACT. The full-scale war in Ukraine has resulted in a significant uptick in literary works (including short prose forms). These short stories and novellas were not the subject of extensive literary studies until recently. Noteworthy among the works of Ukrainian short war prose is the award-winning short story *Women's day* (2022) by Borys Artemov – an extremely fascinating writer native to Zaporizhzhia, who was also unknown to wide readership until now. Hence the relevance of the research undertaken in this article. In this story, the Zaporizhzhian prose writer set himself the task of showing the horror of Russian aggression against Ukraine, using the example of the death of a Mariupol family in a bombardment. The writer used the poetics of detail, often weaving images of objects into the narrative fabric of the work: glasses, a child's backpack, a clock, a book of poems, a folding tourist chair. The purpose of the article was not only to emphasize the active turn of Ukrainian writers towards the genre of short war prose, or a concise characterization of the detail theory in a literary work, but, above all, to confirm that it was thanks to this literary procedure that specific objects acquired a general dimension, receiving a symbolic meaning. As a result, the details analyzed served to maximize the expressiveness of the textual spaces of the story and the psychological impact on the viewer. Thus, Borys Artemov's *Women's day* turned out to be one of the most striking examples of recent short prose about the war in Ukraine. The article employs historical-literary, biographical, theoretical research and analytical scientific methods.

Keywords: artistic detail, short story, Ukrainian short war prose, subject, writer, full-scale Russian aggression in Ukraine

Вступ. Подвійна „сила малого”: стислий огляд короткої воєнної прози

Сучасні зразки короткої прози, які традиційно для українського письменства засвідчують високий рівень майстерності її авторів¹, дедалі частіше торкаються надважкої теми агресії Росії проти України, що триває уже десять ро-

---

¹ Починаючи з Григорія Квітки-Основ'яненка – автора першого психологічного оповідання в українському письменстві (*Перекопиполе*), Івана Франка (*Терен у носі*) та Ольги Кобилянської (*Природа*), геніальних письменників, які залишили унікальні своєю новизною оповідання із гуцульського життя, Василя Стефаника – неперевершеного майстра лаконічної новели (*Новина*, *Катруся*, *Лан*), унікального Володимира Винниченка з його неонатуралістичними новелами (*Момент*, *Чудний епізод*), повернутого із забуття покутського новеліста Василя Ткачука (*Сині чічки*, *Буря*), Олеся Гончара (*Цвітуть черешні*, *Модри Камень*), шістдесятників – Григора Тютюнника (*Три зозулі з поклоном*, *Зав'язь*), Валерія Шевчука (*Вечір святої осені*, *Довгий день без перерви*) і багатьох інших, українські мистці незмінно підтверджують неоціненну вартість короткої прози.

ків і переродилася з доволі обмеженого збройного протистояння на Донбасі в повномасштабну війну, яка охопила цілу українську територію. Як зауважують дослідники, разом із початком нападу російських військ у 2014 році активізується воєнна література. Якщо великі жанри (романи, повісті) і література факту (щоденники, репортажі) одразу стали предметом численних наукових розвідок, коротку прозу (оповідання та новели) критики й літературознавці тривалий час обминали мовчанкою [Кулінська 2020: 34]. І тільки зараз дедалі частіше з'являються дослідження малих жанрових форм, які демонструють удвічі збільшену, бо ж багатшу на межові воєнні пережиття „силу малого” [Сила малого: Антологія 2008]².

Поміж найбільш резонансних збірок короткої воєнної прози варто назвати *Літо-АТО* (2015) Олафа Клеменсена (Олександра Клименка), *Рокаду* (2016) Григорія Цимбалюка чи *Вовче* (2017) Костянтина Чабали. Усі три збірки торкаються ранньої стадії війни на сході України. До вказаного періоду відносяться також мала воєнна проза волинського прозаїка Юрія Сичука (*Осінній дощ*, *На варті*, *Солдати*, *Гостина*). У жанрі малої прози пишуть і військові автори (за визначенням Марини Рябченко – комбатанти [Рябченко 2019: 71], зокрема Сергій Сергійович (Saigon) – *Грязь* (2021), Олексій Пайкін – *Незручні замальовки гібридної війни* (2019), *Шлях додому* (2019), Віталій Запека (ряд оповідань у різних збірках), Костянтин Машовець – *Діалоги з „нулів”* та *Діалоги з „нулів”-2*. У 2017 р. Вийшла друком книжка *Голос війни. Історії ветеранів* (2017) – близько тридцяти оповідань, що публікувались у рамках соціального проекту “Голос війни: школа публіцистики для ветеранів АТО”. У 2018 р. з'явилися збірки оповідань, новел та нарисів бійців *Слово про війну* та *Слово про війну 2: 4.5.0*, а в 2019 р. – *Слово про війну 3*, упорядником яких став військовий Василь Піддубний. Дослідниця Марина Рябченко слушно вказує за Олегом Рарицьким на тяжіння перелічених зразків малої комбатантської прози до „жанрових трансформацій”, у результаті яких виникають „наджанрові модифікації” [Рябченко 2019: 71].

Тема повномасштабної війни висвітлена, між іншим, у збірці оповідань *Після 24-го* (2022) Владислава Івченка, *Чужа-своя-рідна* (2023) Ірини Феофанової чи в книзі колективного авторства *Війна епохи постмодерну. Випробування вогнем* (2024). В останній збірці, за словами упорядника Михайла Сидоржевського, „різні тексти – як за рівнем заглиблення в тему війни, так і за жанрами”, а „єдине, що їх об'єднує, – це війна [...], яка чорною гадюкою вповзла в життя кожного з нас і заступила сонце” [Сидоржевський 2023: 4].

---

² „Сила малого” (потужність малої прозової форми) – це назва антології, виданої у 2008 році за результатами Всеукраїнського літературного конкурсу короткої прози під тією ж самою назвою. Конкурс проведено у 2008 році газетою „Сім'я і дім”. До складу антології увійшли 100 оповідань, які стали найкращими у цьому конкурсі. Серед них – як творчість відомих українських літераторів, так і аматорів та початківців.

1. Від мирного Запоріжжя до воєнного Маріуполя: кілька слів про Бориса Артемова

Борис Артемов – шістдесятитрирічний письменник, уродженець Запоріжжя, історик і краєзнавець, колишній учитель. Закінчив Дніпропетровський національний університет ім. Олеса Гончара, автор численних нарисів, відомий у своєму краї. Під час онлайн-розмови від 15 квітня 2024 року прозаїк згадував:

Ще рік тому (як і попередні 27) працював у місцевій школі. Учитель історії. З 2011 р. позаштатно співпрацював з рядом місцевих (і не тільки місцевих) газет, щотижня (тоді ще російською) виходила шпальта з нарисом про минуле міста та містян, такі собі „сімейні портрети на фоні епохи”, котрі потім із задоволенням передруковували часописи та газети в інших містах країни і навіть за кордоном. Згодом (2013–2018 рр.) у видавництвах Запоріжжя вийшли декілька збірок цих нарисів [Горнятко-Шумилович 2024: 15 квітня].

До війни, отже, письменник досліджував історію рідного міста Запоріжжя через людські долі, про що свідчать самі назви книжок, зокрема *Герої невеличких часів*, *Про тих, хто живе поруч*, *Чорно-біла доля*, *Сімейні портрети на фоні епохи* та ін. Як підкреслював редактор „Суспільне Новини”, Віктор Петрович, „автор вибирає людські долі, які яскраво розкривають історію міста і пише про них [...]. Оживляє сухі факти і робить їх цікавими” [Петрович 2020]. Сам Борис Артемов підтверджує думку критика, наголошуючи на потребі зарівно пізнавати й любити Запоріжжя: „І якщо ми історію цих людей будемо розповідати не сухою мовою, а читач побачить ці обличчя, він відчує ті почуття, які були в цих людей, то він буде ще більше любити наш край, він ще більше буде любити наше місто” [Петрович 2020].

Щодо мови написання творів Артемова ситуація радикально змінюється після вибуху повномасштабної війни. В онлайн-розмові від 15 квітня 2024 року письменник зазначав:

Починаючи з лютого 2022 р. пишу виключно українською (це не завжди легко, бо довге російськомовне минуле, звісно, дає про себе знати), декілька воєнних оповідань, що були написані російською у 2014-2018 рр., переклав, готуючи у збірку, сам, „Маріка” писав відразу українською [...] [Горнятко-Шумилович 2024: 15 квітня].

Оповідання *Жіночий день* – це зразок сучасної короткої воєнної прози. Твір, написаний прозаїком у травні 2022 року, здобув перше місце на міському літературному конкурсі новелістики імені Василя Захарченка, що проходив у 2023 році³. Оповідання відкриває згадувану вище збірку *Війна епохи пост-*

³ Конкурс започатковано у 2020 році департаментом освіти та гуманітарної політики Черкаської міської ради спільно з Черкаською обласною організацією Національної спілки письменників України. Його метою була „підтримка та заохочення професійних і непрофесійних

модерну. Випробування вогнем. Окрім цього, воно включене до книжки Бориса Артемова *Марік*, разом із заголовною повістю і чотирма іншими зразками короткої воєнної прози, такими як: *Серцебиття*, *Кеш*, *Фалафель* і *Перфоманс*. Книжка, яка, за словами автора [Горнятко-Шумилович 2024: 15 квітня], хронологічно охоплює час від 2014 до 2022 років, вийшла друком у травні 2024 року накладом київського видавництва „Білка” [Артемов 2024].

Жіночий день, на відміну від більшості довоєнних літературних надбань письменника, написаний у жанрі традиційного оповідання. Згідно з анонсом Департаменту освіти та гуманітарної політики Черкаської міської ради від 28 листопада 2023 року, у творі оповіджено історію „жінки, яка в один день втратила все. Це жителька міста Маріуполь, сім'ю якої знищила війна...” [Визначено переможця 2023]. Цього разу письменник відходить від характерних для нього белетризованих розповідей про відомих людей і простих мешканців рідного Запоріжжя і звертається до палючої теми понівечених життів із уцент зруйнованого й окупованого воєнного Маріуполя.

2. Авторська ідея захована в деталях

Одним із важливих засобів словесного мистецтва, завдяки якому можна виявити спосіб творчого мислення автора та віддзеркалити авторську ідею, є художня деталь. В українському літературознавстві своєрідність, роль і функції художньої деталі досліджували, між іншим, Тарас Аврахов [Аврахов 1989], Віталій Святовець [Святовець 2007], Григорій Клочек [Клочек 2007], Марта Хороб [Хороб 2008], Галина Гримич [Гримич 2008], Інна Приходько [Приходько 2010], Олександр Черкас [Черкас 2015], Юрій Кузнецов [Кузнецов 2017], Тетяна Бандура, Наталія Яремчук [Бандура, Яремчук 2017] та ін. Дослідники виділяють кілька їхніх різновидів, зокрема речові, портретні, пейзажні, інтер'єрні, власне психологічні. З огляду на частотність появи деталей у творі вчені класифікують три типи – одиничні (одномоментні), наскрізні (повторювані) й розгалужені системи деталей. Окремо згадуються і ретроспективні деталі, що відсилають до важливих елементів минулого.

Як правило, художні деталі можуть ставати компонентом образної структури тексту або виконувати роль символу. Незважаючи на різновиди і типи, роль художніх деталей у творі – викликати широкий спектр асоціацій, замінити розлогий опис, індивідуалізовану характеристику, цілий епізод, а в кін-

---

літераторів до написання прозових творів малих форм гуманістичного україноцентричного змісту”, а також пошанування визначного українського письменника-прозаїка, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка Василя Захарченка. У конкурсі взяло участь одинадцять літераторів із Черкащини, Івано-Франківщини, Закарпаття, Запоріжжя, Донеччини, Львова, Полтавщини та Києва.

цевому результати – виразити авторську ідею твору. Одну з важливіших функцій у художньому тексті відіграють речові деталі, про що пише, між іншим, Григорій Клочек:

Міметичний світ художнього відображення дійсності передбачає наявність у внутрішньому світі художнього твору предметності – тих видимих матеріальних речей, що відібрані письменником з навколишньої дійсності і залучені у „другу реальність”, тобто у внутрішній світ літературного твору. [...] Сприймання читачем предметного ряду відбувається як процес декодування інформації. Ланцюжок асоціацій активізується – відбувається вивільнення закодованої в образі предмета художньої енергії [Клочек 2007: 10–11].

Дослідник переконує, що уже сам вибір предметів та їхнє включення в художній світ твору – це прийом, оскільки, підібрані автором, вони стають складниками художнього тексту, що працюють на „кінцевий результат”. Учений підкреслює особливу вагу предметів у художньому світі малої прози. У романних формах численні предмети виконують найчастіше міметичні завдання, тоді як у новелі вони мають підвищену виражальність і набувають статусу художньої деталі [Клочек 2007: 12]. При цьому в художньому світі малої прози рівень майстерності конкретного твору і його автора зумовлений не просто використанням емпіричних предметів, а їхнім вдалим переосмисленням, цільовим насиченням авторськими інтенціями.

Із цільовим письменниковим відбором художніх предметних деталей у творі пов’язана відповідна рецепція цього ж твору читачем. Адже процес відбору автором предметів, які роблять твір знаковим, повинен бути знаковим і для читача, що залежить, між іншим, від адекватності художнього мислення обох.

3. Речові деталі у *Жіночому дні*

Борис Артемов у новелі *Жіночий день* пропонує читачеві епізод із життя звичайної маріупольської сім’ї у незвичайний час війни. Саме одного ж воєнного дня, який нібито нічим не відрізнявся від попередніх, пряме попадання російської ракети у багатоповерхівку перекреслює існування чотирьох героїв і собачки Джульки. Молоде подружжя з кількарічним сином, старою матір’ю і собачкою помирають під завалами будинку. Причому хлопчик, його батько, бабця і такса Джулька гинуть відразу після влучання, тоді як молода жінка – головна героїня оповідання – живе ще деякий час і саме крізь призму сприйняття нею окремих деталей нової реальності читач пізнає весь жах зображених подій. Цікаво, що в онлайн-розмові від 11 червня 2024 р. письменник уточнив: „Взагалі вся ця історія народилася з короткої інформації про долю жіночки з Ізюму (Харьківщина)” [Горнятко-Шумилович 2024: 11 червня].

З-поміж наявних у творі наскрізних речових деталей чітко зарисовано кілька предметів, таких як: окуляри; (дитячий) наплічник (наплічник); годинник; томик (на вибір) віршів; розкладаний (складний) туристичний стілець. Частина з них використовується членами сім'ї у щоденному побуті. Так, наприклад, окуляри носять усі, включно з дитиною. Томик віршів російського поета Михайла Лермонтова є власністю матері головної героїні. Годинник, вибраний свого часу хлопчиком, висить у коридорі і слугує цілій сім'ї. Інші речові деталі, такі як розкладаний туристичний стілець і наплічник, безпосередньо стосуються життя родини у час війни – заздалегідь підготовлені запобігливою молододою матір'ю, мають знадобитися у разі швидкого переміщення до укриття. Знаково те, що усі вказані предмети внаслідок вибуху залишаються непошкодженими, що становить різкий контраст із загибеллю сім'ї. Важкопоранена жінка, яка єдина стає очевицею руйнувань, фіксує їхню наявність, насамперед окулярів. Найперше вона констатує цілість своїх окулярів, які „опинилися на чолі, але були, на подив, цілими” [Артемов 2023: 7], що контрастує із „буро-сірою сумішшю крові, що просочується з садна на скроні, і будівельного пилу” [Артемов 2023: 7] і загалом украй важким станом пораненої. Непошкоджені окуляри чергових членів сім'ї героїня фіксує, повзучи приміщеннями розбомбленого помешкання. Цього разу – це окуляри матері, голова якої „була безсило опущена, поплутані, пересипані цегляною крихтою, сиві пасма волосся, обличчя, одяг – залиті кров'ю з рваної рани на шиї” [Артемов 2023: 10]. Окулярами „як закладкою” були перекладені сторінки книжки на нерухомих колінах літньої жінки. Утретє вмираюча від поранень героїня натрапляє на непошкоджені окуляри загиблого чоловіка. Чоловік, „як і раніше, сидить поряд, притулившись спиною до стіни передпокою, тільки замість голови та верхньої частини тулуба у нього драглисте желе, немислима кривава каша, немов перебита в жахливому блендері. [...] А на колінах [...] поблискують зовсім цілі окуляри” [Артемов 2023: 12].

Нарешті, важкопоранена героїня помічає „запасні окуляри” своєї дитини, спаковані в дитячий наплічник на випадок спускання в укриття:

Вона сама збирала його [наплічник – А.Г.-Ш.] для Сашеньки: електронна книга, футляр із запасними окулярами, м'яка іграшка, пара теплих шкарпеток, два комплекти білизни та тогорічна літня – на сімейній світліні у матовій пластиковій рамці вони безтурботно радіють літу й сонцю на морському березі... [Артемов 2023: 15–16].

Почергове фіксування жінкою непошкоджених окулярів рідних, які померли, викликає у героїні не тільки відчуття зрозумілого жалю, але й потворності ситуації. Тому, наприклад, вона останніми силами підповзає до мертвого чоловіка і намагається накрити не лише його тіло, але й окуляри. Парадоксально для героїні найстрашніші не останки близької їй людини,

а вцілілі „блискучі окуляри”, які в цій ситуації сприймаються нею як „збочений диявольський жарт” [Артемов 2023: 12].

Цікаво, що окуляри відіграють у творі роль не лише німих свідків страшних руйнувань, але й ретроспективної деталі – про них згадає героїня, в уяві якої зринає образ сімейного життя до катастрофи, зокрема чоловіка, який „постійно смішно поправляє пальцем модні окуляри, які спадають з перенісся” [Артемов 2023: 12]. Іронізування з чоловіка, який „вічно нудно бурчить з будь-якого приводу і, на диво, завжди виявляється, має рацію у частих домашніх суперечках і складних ситуаціях” [Артемов 2023: 13] у порівнянні з уцілілими після вибуху окулярами, справляє потрясаюче враження на реципієнта, підтверджуючи нестерпну короткочасність життя, його марноту і безрезультатність приречених на нікчемний кінець усіляких земних зусиль людини.

Наскрізною речовою деталлю, що шість разів повторюється у ході розвитку сюжету, є *наплічничок* Сашеньки – кількарічного сина головної героїні. Уперше дитячий наплічник з’являється як ретроспективна деталь, коли оповідач описує невдалу спробу сім’ї евакуюватися з міста. Друга згадка про цей предмет трапляється вже після влучання, коли героїня усвідомлює, що її син помер. Він випустив із рук „«тривожний» дитячий наплічничок” [Артемов 2023: 13], з яким не розлучався і який „під час тривоги зазвичай клав під голову” [Артемов 2023: 13]. Вражає опис померлої дитини, який відрізняється від натуралістичних характеристик смертельних поранень мертвих дорослих родичів. Хлопчик виглядає так, немовби спить; бетонні плити, що вбили дитину, ніби ковдра, огортають її. Не видно крові і переломів. Тільки його крижано-холодна ручка нагадує матері, що її синочок загинув:

Він лежав спиною до неї так близесенько, що вона могла, як раніше, погладити його стрижену голівку з двома смішними маківками, на боці, – згорнувшись затишним клубочком, ледве помітний під уламками обрушеної стіни, що вкривала його з усіх боків, ніби дбайливо підіпхнутою ватною ковдрою. [...] Вона його не торгала... Лише, гарячково вибиваючи дріб зубами й фізично відчуваючи, як смертельний холод стискає її серце, провела по його задубілій крижаній руці від ліктя до пальців, прощаючись назавжди [Артемов 2023: 13–14].

Експресивізація опису усвідомлення матір’ю втрати єдиної дитини досягається автором за допомогою портретних і власне психологічних деталей, що підтверджує їхнє застосування (поруч із речовими деталями) у творі. Героїня констатує смерть Сашеньки, відтак, „підхопивши наплічничок, поповзла геть із передпокою в глибину квартири” [Артемов 2023: 14]. Із цих пір не розлучатиметься з ним, гладить його, кладе на ліжку поряд із собою, майже не випускає з рук, нишпорить рукою навколо, щоб його намацати. Ритуал повторюється і продовжується аж до моменту її смерті: „Вона підтягла до себе

наплічничок, прилаштувала його під голову, стомлено зітхнула і заплющила очі” [Артемов 2023: 17].

У творі автор використовує також одиничну деталь – „складені стосом тривожні наплічники на всю родину” [Артемов 2023: 6] і двічі повторювану деталь – *розкладний туристичний стілець*. Попри поодинокі згадування вказаних вище предметів, вони відіграють в оповіданні важливу смислетворчу роль. Їхнє значення переосмислюється. Наплічник та розкладний стілець – елементи спорядження для туризму та походів у мирний час. Проте в час війни вони набувають статусу обов’язкового обладнання у разі евакуації або сходження в укриття. Отже, вказані предмети реалізують задуманий автором ефект тривожності й непевності, спричинений нападницькою війною.

Особливе значення для ідейного навантаження й смислового сприйняття оповідання має інша речова деталь – *томик (на вибір) віршів*. Цей предмет згадується у творі двічі. Ідеться про російськомовну книжку, російську поетичну класику, яку зберігають удома і яку залюбки читає мати головної героїні. Більше того, вона її рекомендує, високо оцінюючи російську літературну спадщину й загалом культуру: „Краще читай російську класику. Бери у книжковій шафі будь-який томик на вибір” [Артемов 2023: 7–8]. Літня жінка не допускає думки, що сусідня країна, в якій у них стільки родичів, може вбивати мирних українців. Із переконанням цитує відому фразу героя роману Федора Достоевського *Брати Карамазови* (1978–1880), що щастя всього світу не варте жодної сльозинки на щоці невинної дитини. Героїня дотримується проросійських поглядів і вірить російській пропаганді, згідно з якою Європа нехтує Україною і саме вона відповідальна за невтішну політичну ситуацію в країні.

Томик віршів з’являється перед очима головної героїні ще раз, уже після влучання, коли ледь видно на колінах мертвої матері закривавлені рядки російської поезії: „Кров’ю були залиті й сторінки антикварного томика віршів, які, перекавши як закладкою окулярами, мама так і не випустила з рук” [Артемов 2023: 10]. Ця деталь переростає в образ-символ. Цинічно й абсурдно звучать слова старої жінки, про те, що „країна, яка дала світові Пушкіна, Толстого, Чехова, Достоевського, зрештою, органічно не може...” [Артемов 2023: 8]. Думка, що її висловлює літня героїня, не завершена, що підтверджує її безглуздість та цілковиту неправоту героїні, що її висловлює. Можна висновувати, отже, що люди, зокрема похилого віку, які довгі роки проживали на сході України, інфіковані російським мисленням: вони помирають із російською класикою в руках, неспроможні відділити світ літератури від реалій свого життя. Тут знову варто згадати окуляри, які на цей раз відіграють ще роль амбівалентного символу. Позірно завдяки їм персонажі вважаються начитаними інтелектуалами. Насправді окуляри не прислужуються героям, які помирають від ворожої ракети, так і залишаючись короткозорими, а то

й сліпими на імперську роль російської класичної літератури⁴. Як на сміх – ця класика заплямована кров'ю їх самих – жертв режимної культури, у яку так глибоко вірили. Знаково про літню героїню оповідання висловлюється сам автор в онлайн-розмові від 15 квітня 2024 року:

Щодо тієї жінки з *Жіночого дня...* Вона цілком реальний та доволі типовий персонаж. Все ж такі майже три чверті сторіччя під советами та якісною дією пропаганди. Але в цілому мені важко називати якісь цифри, бо багато з цих „старих” взагалі не читають. Тим більше Мережковського та Шпаликова [Горнятко-Шумилович 2024: 15 квітня].

Водночас Борис Артемов зазначає: „Серед тих, хто й читав, під постійними ракетними обстрілами та ударами КАБів, дуже змінилося ставлення до всього російського. Як казали про совок: буття визначає свідомість” [Горнятко-Шумилович 2024: 15 квітня]. Факт, що головна героїня твору – важкопоранена жінка – певною мірою також „інфікована” російщиною. Адже й вона раз-у-раз подумки цитує поетичні рядки російської класики, зокрема фрагменти віршів *Березень* Дмитра Мережковського, *Молитву* Михайла Лермонтова, *Прощавай, мій скарб* та *Дарії* Геннадія Шпаликова, що свідчить про безумовний вплив російської культури. Водночас у неї трансформована воєнними реаліями свідомість, що підтверджується репліками („–Але ж це війна, мамо!”; „–А тепер фашистами називають нас!”) [Артемов 2023: 7] у гострій суперечці з матір'ю на тему загарбницької війни проти України, росіян як єдиних ініціаторів тієї ж війни, їхнього ставлення до українців – „фашистів”, впливу „великої” російської культури на росіян-убивців тощо.

Нестерпну тлінність часу візуалізує інша речова деталь – настінний *годинник*, який, так само, як і решта аналізованих у творі предметів, залишається непошкодженим:

У кімнаті з розтрощеними стінами без стелі, які колись були їхньою з чоловіком спальнею, навпроти широкого, усипаного сміттям ліжка, над сивою від інею павутиною розбитого екрана плоского телевізора судомно відлічує секунди настінний годинник [Артемов 2023: 14].

Натяк на неспинність годинника, що, попри намагання людини затримати мить, невблаганно відлічує пройдений час, з'являється у творі ув описі довірливої ситуації, в якій його „колись давно вибрав Сашенька” [Артемов 2023: 14]. Уже тоді продавець утверджував сім'ю в переконанні, що годинник, який цього разу має у творі статус ретроспективної деталі, „[...] справді працює

⁴ Амбівалентний символ окулярів наявний і в славетному алегоричному романі англійського письменника Вільяма Голдінга – *Володар мух* (1954). З одного боку, окуляри одного з героїв – Рохи використовуються на користь співтоваришам (за допомогою окулярів хлопці розпалюють сигнальний вогонь) і, водночас стають страшною руйнівною силою, коли здичавілі герої мало не спалюють острів і самих себе.

безвідмовно. [...] Не підведе. Хоч у спеку, хоч у холод” [Артемов 2023: 14]. Парадоксально настінний годинник ходить безперервно, вимірюючи час від смерті членів сім’ї та водночас останні години життя пораненої героїні:

Секундна стрілка квапливо перескакувала від однієї поділки до іншої, хвилинна роздумувала над кожним рухом, а заворожена нескінченністю часу коротка – буквально засинала, перш ніж наважиться перестрибнути до наступної поділки. Вона стежила за ними вже кілька днів. Від світанку і до заходу сонця. А коли наставала ніч, вона слухала судомне, мов дихання астматика, клацання годинникового механізму [...] [Артемов 2023: 15].

Саме годинник і його стрілки непохитно пересуваються, наближаючи героїню до заголовного „жіночого дня” – восьмого березня – свята, хоча немодного, але все ще актуального для героїв оповідання:

Смеркалося. Стрілки годинника вкотре досягли дна прірви й знову почали вперто дертися вгору. Ще кілька годин – і настане восьме березня: дата з сумнівною історією, що вийшла в тираж, однак стала важливою частиною їхніх родинних традицій [Артемов 2023: 16].

Героїня помирає разом із настанням жіночого дня – Восьмого березня. Найціннішим подарунком є для неї з’єднання із загиблою сім’єю:

Нітрохи не здивувалася, коли за кілька миттєвостей, а може, за кілька годин почула десь здалеку... з передпокою, біля вибитих вибухом дверей квартири, чийсь обережні кроки й ледь чутні в тиші голоси. Може, дивом уцілілих сусідів, що повернулися на руїни? А може, – тих, про кого ні на мить не переставала думати всі ці жахливі дні; три голоси сплітаються в єдине ціле – такі несхожі один на одного і такі рідні голоси – літньої жінки, дорослого чоловіка та маленького хлопчика... [Артемов 2023: 17].

Висновки

Загальновідомою є думка, що міру таланту можна засвідчити, не обов’язково створюючи великі романи полотна. Саме це й довів своїм оповіданням Борис Артемов, якого *Жіночий день* викликав потужний резонанс. Твором захоплювався не лише згадуваний Михайло Сидоржевський („Жіночий день” – один із найсильніших текстів про війну, які я читав. І не лише про війну” [Лист Михайла Сидоржевського]), перекладачка прози Оксани Забужко, Олена Мариничева („Неймовірне оповідання. Сильне та талановите” [Лист Олени Мариничевої]) чи директорка видавництва „Білка” Ірина Білозерська, але й читачі, які з ентузіазмом відгукнулись у численних фейсбучних коментарях.

Письменник, поставивши собі за мету відобразити потворність російської агресії проти України на прикладі загибелі маріупольської сім’ї, надзвичайно вдало використує речові художні деталі. Саме завдяки їм звичайні

предмети переростають в узагальнюючі й отримують символічне значення. Звичайно, у творі наявна широка палітра художніх деталей. Автор не обмежується тільки предметами. Письменник використовує також портретні деталі (згадувані попередньо образи мертвих членів сім'ї), пейзажні („ранкове небо”, „рване клоччя хмар”, „нерухомі зірки”, „багряні метеори” [Артемов 2023: 7] тощо), інтер'єрні (деталізований опис зруйнованих приміщень), власне психологічні (наскрізне відчуття пораненою героїнею холоду і болю, як у фізичному, так і душевному вимірах). Усі вони разом із предметними деталями слугують засобами максимальної експресивізації текстових просторів оповідання та впливу на реципієнта.

Яскрава істина, уперше озвучена мудрецем Екклезіастом у біблійній Книзі Проповідника – „Vanitas vanitatum et omnia vanitas” („Марнота марнот – геть усе марнота” [Книга Екклесіастова 1988: 818–831]⁵), що випрозорюється в *Жіночому дні* Бориса Артемова, не дає утихомирення вдумливому читачеві. Смерть мариупольської сім'ї передчасна, це – вбивство, за яке відповідає російський загарбник. З цією смертю не можна погодитися, тому так гостро відчувається біль втрати людських життів і так безголосно кричать уцілілі предмети – окуляри, дитячий наплічнийчок, годинник, томик віршів, розкладаний туристичний стілець. Оповідання запорізького письменника, в якому гострота ідейного навантаження, або, як казав свого часу письменник і журналіст Іван Корсак, „високовольтна напруга слова” [Корсак 2008: 3–4], довершена саме завдяки аналізованим художнім деталям, – є цього найкращим доказом.

Список використаної літератури

- Аврахов Т., *Поліфункціональність художньої деталі у творчості Григора Тютюнника*, [в:] „Українська мова і література в школі”, 1989, № 8, с. 16–22.
- Артемов Б., *Жіночий день*, [в:] *Війна епохи постмодерну. Випробування вогнем*, проза, публіцистика, есеї, упор. М. Сидоржевський, Київ: Саміт-Книга, 2023, с. 5–17.
- Артемов Б., *Марік*, Київ: Видавництво „Білка”, 2024.
- Бандура Т., Яремчук Н., *Своєрідність художньої деталі в поетикальній системі ліричного наративу збірки Я. Щоголева „Ворскло”*, [в:] „Science and Education a New Dimension. Philology”, 2017, т. 35, 125, с. 14–17.
- Визначено переможця міського літературного конкурсу новелістичних творів імені Василя Захарченка*, [в:] Електронний ресурс: <https://dogp.gov.ua/news/1701154638/>.
- Горнятко-Шумилович А., *Онлайн-розмова з письменником Борисом Артемовим від 15 квітня 2024 р.*, [в:] Приватний архів Анни Горнятко-Шумилович.

⁵ Згідно з проповідником, усе є марнотою, навіть мудрість, яка приносить розчарування. Також гонитва за приємностями та вигодами життя нагадують погоню за вітром. Розчарування приносять будь-які людські зусилля і праця, тому треба виконувати Божі заповіді і приготуватися на суд.

- Горнятко-Шумилович А., *Онлайн-розмова з письменником Борисом Артемовим від 11 червня 2024 р.*, [в:] Приватний архів Анни Горнятко-Шумилович.
- Гримич Г., *Традиції художнього новаторства Гончара в „малій” прозі шістдесятників*, [в:] *Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства*: зб. наук. ст., Полтавський ун-т ім. В.Г. Короленка, Полтавська обл. б-ка для юнацтва ім. О. Гончара, Полтава: АСМІ, 2008, с. 120–123.
- Клочек Г., „Художній світ” як категоріальне поняття, „Слово і час”, 2007, № 9, с. 10–11.
- Книга Екклесіястова (або Проповідника)*, [в:] *Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту, переклад Івана Огієнка, із мови давньоєврейської й грецької на українську наново перекладена, 988-1988, ювілейне видання з нагоди тисячоліття християнства в Україні*, електронний ресурс: [https://uk.wikisource.org/wiki/Біблія_\(Огієнко\)/Книги_Старого_Заповіту/Книга_Екклесіястова](https://uk.wikisource.org/wiki/Біблія_(Огієнко)/Книги_Старого_Заповіту/Книга_Екклесіястова).
- Корсак І., *Високовольтна напруга слова*, [в:] *Сила малого. Антологія сучасної малої прози*, ред. П. Алепський, передм. І. Корсак, Луцьк: ПВД „Твердиня”, 2008, с. 3–4.
- Кузнецов Ю., *Феномен художньої деталі: методологічні виміри пізнання*, [в:] „Психологія і суспільство”, 2017, № 3, с. 7–29.
- Кулінська І.Я., *Тема війни на сході України в сучасній малій прозі (на матеріалі книжки „Рокада” Г. Цимбалюка, „Вовче” К. Чабали, „Літо-Ато” Олафа Клеменсена та ін.)*, [в:] „Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації”, 2020, № 4, с. 34–41.
- Лист Михайла Сидоржевського до Бориса Артемова від 16 травня 2023 р.*, [в:] Приватний архів Бориса Артемова.
- Лист Олени Мариничевої до Бориса Артемова від 9 липня 2023 р.*, [в:] Приватний архів Бориса Артемова.
- Петрович В., *Запорізький автор розповів про серію книг, в яких історія Запоріжжя розкривається через людські долі*, [в:] Електронний ресурс: <https://suspilne.media/culture/83586-zaporizkij-avtor-rozpoviv-pro-seriu-knig-v-akih-istoria-zaporizza-rozkriwaetsa-cerez-ludskidoli>.
- Приходько І., *Теоретичні засади літературознавчого аналізу. Мистецтво мініатюрування: підтекст, асоціативна образність, мотив, оповідач, художня деталь*, [в:] *Її ж, Слово-образ у контексті історико-літературного процесу*, Харків: Основа, 2010, с. 108–116.
- Рябченко М., *Комбатанська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості*, [в:] „Слово і час”, 2019, № 6, с. 62–73.
- Святовец В., *Художня деталь в українській класичній прозі. Нариси про творчість письменників: Навчальний посібник*, Київ: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2007.
- Сидоржевський М., *Вжити й перемогти*, [в:] *Війна епохи постмодерну. Випробування вогнем*, проза, публіцистика, есеї, упор. М. Сидоржевський, Київ: „Саміт-Книга”, 2023, с. 3–4.
- Сила малого. Антологія сучасної малої прози*, ред. П. Алепський, передм. І. Корсак, Луцьк: ПВД „Твердиня”, 2008.
- Хороб М., *Поетика деталі в художньому світі оповідання Григора. Тютюнника „Нюра”*, [в:] „Вісник Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Філологія (літературознавство)”, 2008, вип. 17–18, с. 28–34.

Черкас О., *Художня деталь у творчому космосі Павла Загребельного*, [в:] „Українська література в загальноосвітній школі”, 2015, № 5, с. 39–41.

Spysok vykorystanoi literatury [References]

- Avrakhov T., *Polifunktionalnist khudozhnoi detali u tvorsosti Hryhora Tiutiunnyka* [*Polyfunctionality of the artistic detail in the work of Hryhor Tyutyunnyk*], [v:] „Ukrainska mova i literatura v shkoli”, 1989, no. 8, s. 16–22.
- Artemov B., *Zhinochyi den* [*Women’s day*], [v:] *Viina epokhy postmodernu. Vyprobuvannia vohnem. Proza, publitsystyka, esei*, upor. M. Sydorzhhevskiy, Kyiv: Samit-Knyha, 2023, s. 5–17.
- Bandura T., Yaremchuk N., *Svoieridnist khudozhnoi detali v poetykalni systemi lirychnoho naratyvu zbirky Ya. Shchoholeva „Vorsklo”* [*The peculiarity of the artistic detail in the poetic system of the lyrical narrative of the collection „Vorsklo” by Ya. Shchogolev*], [v:] „Science and Education a New Dimension. Philology”, 2017, t. 35, 125, s. 14–17.
- Vyznachenno peremozhtsia miskoho literaturnoho konkursu novelistychnykh tvoriv imeni Vasylia Zakharchenka* [*The winner of the city literary competition of novelistic works named after Vasyl Zakharchenko has been determined*], [v:] Elektronnyi resurs: <https://dogp.gov.ua/news/1701154638/>.
- Horniatko-Shumylovych A., *Onlain-rozmova z pysmennykom Borysom Artemovym vid 15 kvitnia 2024 r.* [*Online conversation with writer Boris Artemov from April 15, 2024.*], [v:] Pryvatnyi arkhiv Anny Horniatko-Shumylovych.
- Hrymych H., *Tradytzii khudozhnoho novatorstva Honchara v „malii” prozi shistdesiatnykiv* [*Traditions of Gonchar’s artistic innovation in the “small” prose of the sixties*], [v:] *Fenomen Olesia Honchara v dukhovnomu prostori ukrainstva*, zb. nauk. st., un-t im. V.H. Korolenka, Poltavska obl. b-ka dlia yunatstva im. O. Honchara, Poltava: ASMI, 2008, s. 120–123.
- Klochek H., „*Khudozhnii svit*” yak katehorialne poniattia [„*Art world*” as a categorical concept], [v:] „Slovo i chas”, 2007, no. 9, s. 10–11.
- Knyha Ekkleziastova (abo Propovidnyka)* [*The Book of ecclesiastes (or ecclesiastes)*], [v:] *Bibliia abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho i Novoho Zapovitu, pereklad Ivana Ohienka, iz movy davnoievreiskoi y hretskoi na ukrainsku nanovo perekladena, 988-1988, yuvileine vydannia z nahody tysiacholittia khrystyianstva v Ukraini*, elektronnyi resurs: [https://uk.wikisource.org/wiki/Bibliia_\(Ohienko\)/Knyhy_Staroho_Zapovitu](https://uk.wikisource.org/wiki/Bibliia_(Ohienko)/Knyhy_Staroho_Zapovitu).
- Korsak I., *Vysokovoltna napruha slova* [*High voltage word voltage*], [v:] *Syla maloho. Antolohiia suchasnoi maloi prozy*, red. P. Alepskyi, peredm. I. Korsak, Lutsk: PVD „Tverdynia”, 2008, c. 3–4.
- Kuznetsov Yu., *Fenomen khudozhnoi detali: metodolohichni vymiry piznannia* [*The phenomenon of artistic detail: methodological dimensions of cognition*], [v:] „Psykholohiia i suspilstvo”, 2017, no. 3, s. 7–29.
- Kulinska I.Ia., *Tema viiny na skhodi Ukrainy v suchasni malii prozi (na materialy knyzhky „Rokada” H. Tsymbaliuka, „Vovche” K. Chabaly, „Lito-Ato” Olafa Klemensena ta in.)* [*The theme of the war in the east of Ukraine in modern short prose (Based on the material of the*

- book "Rokada" by G. Tsybalyuk, "Wolf" by K. Chabala, "Lito-Ato" by Olaf Clemensen, etc.), [v:] „Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii”, 2020, no. 4, s. 34–41.
- Lyst Mykhaila Sydorzhhevskoho do Borysa Artemova vid 16 travnia 2023 r. [Letter from Mykhailo Sydorzhhevsky to Boris Artemov dated May 16, 2023.], [v:] Pryvatnyi arkhiv Borysa Artemova.
- Lyst Oleny Marynychevoi do Borysa Artemova vid 9 lypnia 2023 r. [A letter from Olena Marynycheva to Boris Artemov from], [v:] Pryvatnyi arkhiv Borysa Artemova.
- Petrovych V., *Zaporizkyi avtor rozpoviv pro seriiu knyh, v yakykh istoriia Zaporizhzhia rozkryvaetsia cherez liudski doli* [The Zaporizhia author spoke about a series of books in which the history of Zaporizhia is revealed through human destinies], [v:] Elektronnyi resurs: <https://suspilne.media/culture/83586-zaporizkij-avtorrozpoviv-pro-seriu-knig-v-akih-istoria-zaporizza-rozkryvaetsia-cerez-ludski-doli>.
- Prykhodko I., *Teoretychni zasady literaturoznavchoho analizu. Mystetstvo miniaturuvannia: pidtekst, asotsiatyvna obraznist, motyv, opovidach, khudozhnia detal*, [v:] Yii zh, Slovo-obraz u konteksti istoryko-literaturnoho protsesu, Kharkiv: Osnova, 2010, s. 108–116.
- Riabchenko M., *Kombatanska proza v suchasni ukrainskii literaturi: zhanrovi ta khudozhni osoblyvosti* [Combat prose in modern Ukrainian literature: genre and artistic features], [v:] „Slovo i chas”, 2019, no. 6, s. 62–73.
- Sviatovets V., *Khudozhnia detal v ukrainskii klasychnii prozi. Narysy pro tvorchist pysmennykiv* [Theoretical foundations of literary analysis. The art of miniaturization: subtext, associative imagery, motif, narrator, artistic detail], Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr „Kyivskiy universytet”, 2007.
- Sydzorzhhevskiy M., *Vyzhyty y peremohty* [Survive and win], [v:] Viina epokhy postmodernu. Vyprobuvannia vohnem. Proza, publitsystyka, esei, upor. M. Sydzorzhhevskiy, Kyiv: „Samit-Knyha”, 2023, s. 3–4.
- Syla maloho. *Antolohiia suchasnoi maloi prozy* [The power of small. Anthology of modern short prose], red. P. Alepskyi,peredm. I. Korsak, Lutsk: PVD „Tverdnyia”, 2008.
- Khorob M., *Poetyka detali v khudozhnomu sviti opovidannia Hryhora Tiutiunnya „Niura”* [The poetics of details in the artistic world of Hryhor’s Tyutyunnyk story „Nyura”], [v:] „Visnyk Prykarpatskoho natsionplnoho universytetu im. Vasylia Stefanyka. Filolohiia (literaturoznavstvo)”, 2008, vyp. 17–18, s. 28–34.
- Cherkas O., *Khudozhnia detal u tvorchomu kosmosi Pavla Zahrebelnoho* [An artistic detail in the creative space of Pavlo Zahrebelnyi], [v:] „Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli”, 2015, no. 5, s. 39–41.